

การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา เชียงใหม่

นิธิพัชร ใจเอื้อ¹* และ วิฑูรย์ เหลือรุ่งเรือง²

Changes in Organization of Space and Objects in Lanna Viharas, Chiang Mai

Nithipat Jaiaue * and Vitul Lieorungruang

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

² อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

¹ Graduate student, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Chiang Mai

² Lecturer, Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Chiang Mai

*Corresponding author E-mail address: astudio42@hotmail.com

บทคัดย่อ

วิหารล้านนาเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนา การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมีผลต่อรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม การจัดการเรื่องพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายใน ทำให้วิหารล้านนาขาดความกลมกลืนต่อเนื่องกันทั้งหมดซึ่งอาจทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ ทางสถาปัตยกรรม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อ การจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารและค้นหาแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุให้เหมาะสมกับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่และสอดคล้องกับการรักษาอัตลักษณ์ของวิหารล้านนา การศึกษาใช้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและแนวคิดเรื่องพื้นที่ในคติไทยเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น วิจัยใช้วิธีการค้นคว้าข้อมูลภาคเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงในอดีต ที่ส่งผลกระทบถึงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในปัจจุบัน

ผลการวิเคราะห์พบว่าสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาได้แก่ นโยบายทางการเมืองการปกครองและการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางอันเป็นผลจากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งนโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาส่งผลได้ส่งผลกระทบต่อจารีตปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนารวมถึงรูปแบบการจัดพื้นที่และวัตถุในวิหาร ต่อมาได้แก่การรับวัฒนธรรมจากภาคกลางเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยมีปัจจัยเสริมคือ ประชากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาส่งผลให้คนในท้องถิ่นขาดการสืบสานภูมิปัญญาความรู้แบบดั้งเดิม และขาดความรู้ความเข้าใจในจารีตวัฒนธรรมของตน การรับวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามาอย่างรวดเร็วโดยขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลกระทบ ดังนั้นแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารล้านนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการใช้พื้นที่ในคติไทย เพื่อให้การอนุรักษ์วิหารล้านนามีความสมบูรณ์มากขึ้น จึงควรส่งเสริมการให้ความรู้ในเรื่องแนวคิดความหมายของพื้นที่และวัตถุ จารีตประเพณีดั้งเดิมที่ปฏิบัติภายในวิหารอย่างเป็นระบบแก่กลุ่มคนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดูแลและใช้งานวิหาร ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้ดูแลวัดและชาวบ้าน กลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม ลีลามวลชน ประชาสัมพันธ์ การเรียนการสอนสำหรับเยาวชน งานวิจัยนี้ได้อาศัยความรู้การศึกษาวิหารล้านนาและเสนอแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการวางแผนจัดการและพัฒนาวิหารในพื้นที่อื่นๆของภาคเหนือได้

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง พื้นที่ใช้สอยและวัตถุ วิหารล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

ABSTRACT

Lanna Vihara is an architecture that expresses the prosperity of Buddhism in the Lanna region. Today's changes have affected the design of art, architecture, and the organization of interior space and objects. This has resulted in a shortage of harmony and continuity in Lanna Vihara, which might result in the loss of architectural identity as a whole. The objectives of this research are to find out the factors that have caused the changes that have caused the impact upon the space and objects inside the Vihara and propose the guidelines to organize the space and objects that are suitable for social and cultural changes of Chiang Mai Province, as well as corresponding with the safekeeping of identity of Lanna Vihara. The theory of social and cultural changes and the concept of space in Thai concepts are applied to explain the phenomenon of changes that have taken place. The method of the research is by means of documenting research, and the field data is collected from in-depth interviews and non-participating observation in order to collect the data of the factors that have caused the changes in the past which have resulted in today's organization of space and objects.

The result of the analysis reveals that the cause of the changes of the organization of space and objects inside Lanna Vihara are political and administrative policies and the absorption of the central Thai culture, which is the result when Lanna became part of Siam during the reign of King Rama V. The policy on local administration and education of the monks affected the traditional practice of the monks in the Lanna region, as well as the design of the organization of space and objects inside the Vihara. The acceptance of culture from the central part of Thailand was the cause of such changes, along with the supporting factors which are population, environment, culture, and technology. Also the social and cultural factors, especially the changes of the educational system have resulted in the discontinuity of the inheritance of the traditional and local wisdoms of the ancestors. At the same time, they lacked the knowledge and understanding of their own culture and traditions, yet absorbed rapidly the foreign culture without careful consideration of its negative impacts. Therefore, the guidelines for organizing the space and objects inside the Lanna Viharas which corresponds with the changes and the organization of the space according to the Thai concepts in order to make the conservation of Lanna Viharas more appropriate and complete needs the promotion of the knowledge on the concepts and meanings of the space and objects, as well as the old days' traditions that were systemically performed inside the Viharas by the various groups of the public who are related with the maintenance and the use of the Viharas, such as the monks, the temple caretakers, the local villagers, group of people or tourists from overseas lands and from different cultures, the mass media, public relations, and education for the youth groups. This research has gathered the bodies of knowledge on the Lanna Viharas and has proposed guidelines for organizing the space and objects inside the Viharas that can be applied for the planning, managing, and developing of the Viharas in other areas of northern Thailand.

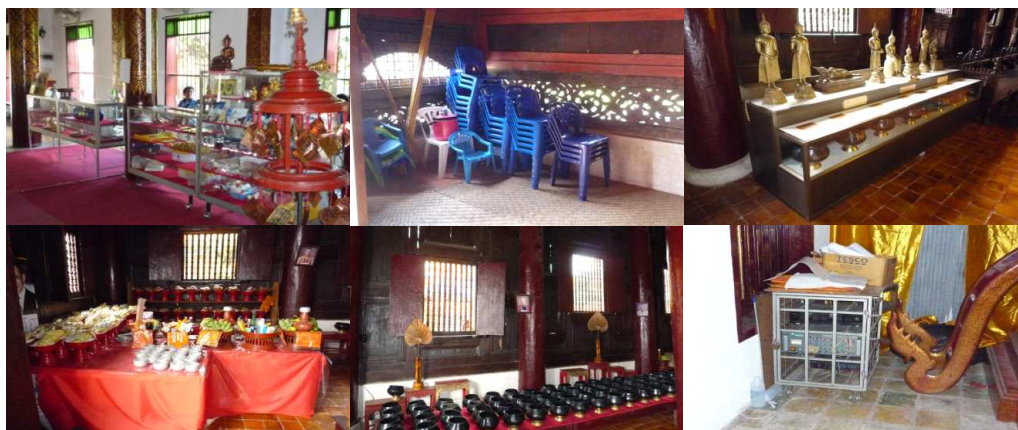
Keyword; Changes Organization of Space and Objects Lanna Viharas Chiang Mai

หลักการและเหตุผล

วิหารล้านนาเป็นศาสนสถานที่ยังคงดำรงอยู่เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่ใช้สอยภายในและศาสนวัตถุจัดวางเพื่อการเคารพบูชา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา ภูมิปัญญา คติความเชื่อ คติธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพุทธศาสนา ซึ่งผู้ใช้งานสามารถสัมผัสรับรู้ได้ทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม ทำให้พื้นที่ภายในวิหารมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง

ความสำคัญ ที่มา และปัญหาของการวิจัย

เมื่อล้านนาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณี และวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนไปทำให้การจัดพื้นที่ภายในวิหารและการจัดวางวัตถุต่างๆ มีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และทัศนียภาพโดยรวมภายในวิหาร นอกจากนี้ การบูรณปฏิสังขรณ์วิหารเก่าแก่โดยกรมศิลปากรจะดำเนินการในส่วนของการบูรณะโบราณสถาน ไม่ได้ครอบคลุมถึงการรักษารูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุแบบดั้งเดิม ส่งผลให้ภาพรวมของวิหารทั้งหมดขาดความต่อเนื่องกลมกลืนกับรูปแบบภายนอกซึ่งเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ของวิหารล้านนาที่มีคุณค่า งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา และหาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งเพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้เรื่องวิหารล้านนาให้สมบูรณ์มากขึ้น

ภาพ 1. พื้นที่ภายในวิหารที่มีการเปลี่ยนแปลงและใช้สอยเพิ่มขึ้น

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. ค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ภายในวิหารล้านนา
2. หาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของพื้นที่

กำหนดพื้นที่การศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและศูนย์กลางศิลปกรรมสถาปัตยกรรมล้านนาในอดีต และปัจจุบันยังคงเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่างๆ ของภาคเหนือที่สามารถสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ดีที่สุด

2. ขอบเขตช่วงเวลาในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ศึกษาวิหารล้านนาที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2317- พ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนาพ้นจากการปกครองของพม่าจนถึงช่วงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม เป็นช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูบ้านเมือง มีการสร้างและบูรณะศาสนสถานรวมถึงวิหารเป็นจำนวนมาก

3.ขอบเขตช่วงเวลาในการศึกษา

พ.ศ. 2317 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2553)

4. ขอบเขตรูปแบบสถาปัตยกรรม

- ศึกษาเฉพาะวิหารล้านนาแบบปิด หรือวิหารมีปรางค์ (มีผนัง) วิหารทรงโรง และวิหารทรงปราสาท
- ศึกษาเฉพาะวิหารหลวง วิหารหลัก หรือวิหารที่ตั้งอยู่ด้านหน้าแนวแกนเดียวกับเจดีย์ของแต่ละวัด

เนื่องจากเป็นวิหารที่มีการใช้งานจากพระสงฆ์และฆราวาสเป็นประจำสม่ำเสมอ มีโอกาสในการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดมากกว่าวิหารแบบอื่นๆ ทั้งยังเป็นวิหารที่พบมาก และมีกลุ่มตัวอย่างให้ศึกษามากที่สุด

5. สรุปหลักการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างงานวิจัย

- เป็นวิหารล้านนาเก่าแก่ในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะ
- ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของวิหารล้านนา
- มีความสำคัญกับชุมชน มีการใช้งานอย่างสม่ำเสมอ
- ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการในแง่คุณค่าทางสถาปัตยกรรม
- มีความหลากหลายของพื้นที่ตั้งวิหารที่สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

6. รายชื่อวิหารที่ใช้ในการวิจัย

ลำดับ	ชื่อวิหาร	ที่ตั้ง	ปีที่สร้างวัด	ปีที่สร้าง	ลักษณะ	ลักษณะพิเศษ
1	วัดพันเตา	อ.เมือง		2419	ปิด	ไม่ยกเก็จ
2	วัดปราสาท	อ.เมือง	2035	2366	ปิด	มีโขงปราสาทท้ายวิหาร
3	วัดป่าแดงหลวง	อ.เมือง	1973	2361	ปิด	มีโขงปราสาทท้ายวิหาร
4	วัดเกตการาม	อ.เมือง	1971		ปิด	มีซุ้มทางเข้าด้านข้าง2ด้าน
5	วัดเสนาหิน	อ.เมือง	1919		ปิด	มีทางขึ้นด้านหลัง2ด้าน
6	วัดต้นแก้ว	อ.หางดง		2401	ปิด	มีทางเข้าออกทางเดียว
7	วัดหางดง	อ.หางดง		2350-2400	ปิด	มีทางขึ้นด้านข้าง
8	วัดท้าวคำวัง	อ.หางดง		2400-2440	ปิด	มีทางขึ้นด้านข้าง
9	วัดทุ่งอ้อหลวง	อ.หางดง	2350	2400-2450	ปิด	เป็นวิหารกึ่งโถง

ตาราง 1. วิหารกลุ่มตัวอย่าง

วิธีวิจัย

การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Research)

การค้นคว้าจากเอกสาร งานวิจัย หนังสือ สิ่งพิมพ์ วารสาร บทความ ภาพถ่าย รูปภาพ แผนที่ โดยแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 2 ส่วนคือ

- ข้อมูลทั่วไปของวิหารล้านนา ด้านประวัติความเป็นมา แนวคิด คติความเชื่อ รูปแบบดั้งเดิมในการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ ความหมายและหน้าที่ของศาสนวัตถุ เครื่องเรือนเครื่องใช้ในวิหาร
- ข้อมูลประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ด้านการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ที่ส่งผลหรือเกี่ยวข้องกับวัดและวิหารล้านนา

การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fields Research)

เน้นหาคำตอบเรื่องรูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยและการจัดวางวัตถุในปัจจุบัน ความแตกต่างจาก รูปแบบเดิม ผลกระทบกับพื้นที่ในวิหาร โดยแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 3 ส่วนคือ

- การสัมภาษณ์เชิงลึก

สัมภาษณ์ผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีล้านนา รวมถึงผู้มีความรู้ ด้าน พุทธศาสนาและศาสนพิธีในจังหวัดเชียงใหม่ เลือกผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling) และวิธีการ Snowball Sampling ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

- การสำรวจ

การรังวัดพื้นที่ภายในวิหารกลุ่มตัวอย่างทั้ง 9 แห่ง จดบันทึกตำแหน่งการจัดวาง วัตถุขนาด นับจำนวน วัตถุและเครื่องใช้แต่ละวิหาร ถ่ายภาพวัตถุภายในวิหารแต่ละอย่างตามตำแหน่งจริง รวมทั้งการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาส มคณายก หรือผู้ดูแลวัด ถึงที่มาของวัตถุแต่ละชิ้น

- การสังเกต

ลงพื้นที่สังเกตการจัดพื้นที่ การใช้งานวัตถุ และกิจกรรมภายในวิหาร ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ภายในวิหารกลุ่มตัวอย่างทั้ง 9 แห่ง โดยกำหนดช่วงวันในการสังเกต 3 ประเภท ได้แก่ วันปกติ วันพระ วันสำคัญทางศาสนาหรือวันที่มีเทศกาล

การวิเคราะห์ข้อมูล

แยกวิเคราะห์เป็น 3 ส่วนได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ เวลาการใช้พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุ สรุปผลเป็นสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงเหตุการณ์ ทาง ประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเชียงใหม่ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของพื้นที่ เวลา วัตถุ

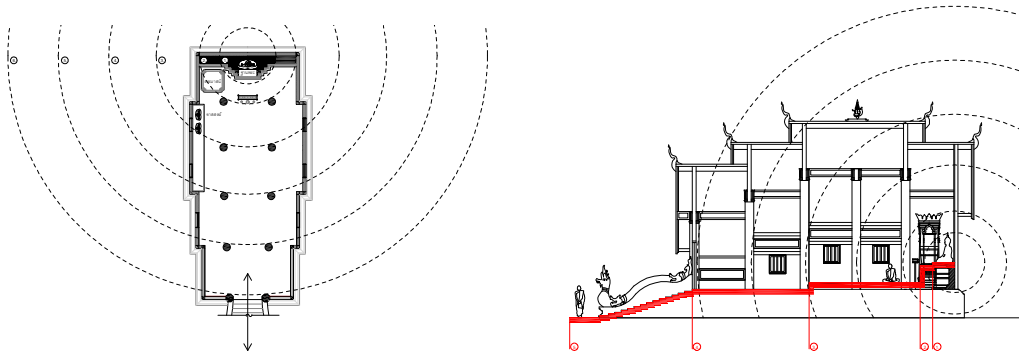
การสังเคราะห์ข้อมูล

- นำข้อมูลสรุปสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุมาสังเคราะห์ร่วมกับทฤษฎี นำเสนอต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง นักวิชาการ พระสงฆ์ กรมศิลปากร เพื่อหาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอย ใน วิหารที่เหมาะสมต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย

รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิม

พื้นที่ใช้สอยในวิหารมีทั้งแนวดิ่งซึ่งใช้ศาสนวัตถุเป็นเครื่องแบ่ง มีระดับ ขอบเขต และตำแหน่งที่ตั้งชัดเจนก่อนข้างถาวร เรียงลำดับจากสิ่งสำคัญสูงสุดลงไปสู่ต่ำสุด กับแนวนราบซึ่งมีลักษณะสัมพันธ์กับแนวดิ่ง มีขอบเขตที่จะเห็นชัดเจนเมื่อมีการใช้พื้นที่ของกลุ่มคนหรือมีกิจกรรมเป็นตัวสร้างขอบเขต และพื้นที่ในแนวนราบจะมีขอบเขตที่สามารถยืดหยุ่น ขยายหรือหดตัว ซ้อนทับเหลื่อมกันได้ตามแต่ผู้ใช้งานในสังคมเป็นคนกำหนดหรือขึ้นอยู่กับจำนวนคนใช้งาน ซึ่งการนั่งในอดีตรับเรียงลำดับอาวุโสและให้ความสำคัญกับผู้ชายก่อน ภายในวิหารมีพระประธานเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ยิ่งใกล้พระประธานจะยิ่งมีความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สูงขึ้นเรื่อยๆ ภายในวิหารมีศาสนวัตถุหลักสามสิ่ง ได้แก่ แท่นพระ ธรรมาสน์ แท่นสงฆ์ ทำหน้าที่แสดงขอบเขตที่มีความสัมพันธ์กันทั้งแนวดิ่งและแนวนราบโดยมีกรอบอาคารเป็นขอบเขตพื้นที่ทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง

ภาพ 2. ขอบเขตของพื้นที่แนวระนาบและแนวตั้งในวิหาร

ภาพ 3. แสดงขอบเขตการนั่งของกลุ่มคนแบบดั้งเดิม

สาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร

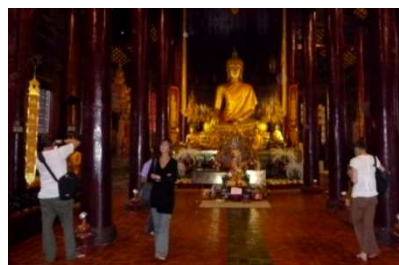
การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสาเหตุหลักและสาเหตุเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาต่อวัดและวิหารล้านนา ในระยะต่อมาการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองถูกส่งผ่านมาในรูปของนโยบายการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ และส่งผลต่อการจัดพื้นที่ใช้สอย เวลาการใช้งานวิหาร และการจัดวัตถุในวิหาร ดังนี้

- นโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องวันพระ ทำให้เวลาการใช้งานวิหารมากขึ้น จากอดีตที่เปิดเฉพาะช่วงเช้าพระยาเปลี่ยนเป็นเปิดใช้ทุกวันพระ และต่อมานโยบายการเปลี่ยนวันหยุดราชการเปลี่ยนเป็นวันเสาร์และวันอาทิตย์ (จากในอดีตวัน โทณและวันพระเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์) ทำให้ปัจจุบัน วันพระตรงกับวันทำงานปกติ ซึ่งคือหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนิกชนห่างจากการเข้าวัดในวันพระ และทำให้เหลือเพียงผู้สูงอายุซึ่งไม่ได้ทำงานเท่านั้นที่เข้าวัด

ภาพ 4. กลุ่มผู้สูงอายุทำบุญตักบาตรในวันพระ

- นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อเป็นส่วนช่วยในการขยายตัวของเศรษฐกิจในภาคเหนือ ได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันได้แก่ วัดวาอารามวิหารเก่าแก่ ส่งผลให้เวลาการใช้งานวิหารเพิ่มขึ้น กลุ่มผู้ใช้งานในวิหารเพิ่มขึ้น จากอดีตที่แต่ละวิหารจะมีแค่ศรัทธาชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนเป็นมีนักท่องเที่ยว จากต่างถิ่นต่างแดน ต่างการศึกษา ต่างวัฒนธรรมเข้ามาใช้พื้นที่ในวิหารร่วมด้วย เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคมในการมองหรือให้ความหมายแก่วัดทำให้เห็นว่าวัดและวิหารเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเหมือนแห่งอื่นๆ วิหารในกลุ่มตัวอย่างหลายแห่งได้ค่อยๆปรับเปลี่ยนเวลาเปิดปิดตามนโยบายและตามความถนัดของนักท่องเที่ยว ที่ต้องการเข้าชม

ภาพ 5. วิหารวัดเสนาหินปิดในเวลากลางวัน วิหารวัดเกตการามเปิดตลอดวัน และวิหารวัดพันเตาเปิดถึง 23.00 น. ในวันอาทิตย์ (วันถนนคนเดิน)

- นโยบายการปฏิรูปการศึกษาชาติประกอบกับการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ส่งผลให้การแบ่งพื้นที่นั่งของกลุ่มคนไม่เคร่งครัดเหมือนเช่นในอดีต ที่ผ่านมามีการแบ่งพื้นที่นั่งอย่างชัดเจนเรียงลำดับจากหน้า พระประธานเป็นต้นไปคือกลุ่มผู้สูงอายุชาย ผู้ชาย ผู้หญิงสูงอายุ ผู้หญิงและเด็ก เปลี่ยนเป็นการนั่งโดยมี เก้าอี้โครงการนั่งแบบในอดีตอยู่แต่ไม่เคร่งครัดสามารถนั่งสอดแทรกปะปนกันได้ หรือจากการนั่งตามวิถี ภูมิปัญญาเริ่มเปลี่ยนเป็นการนั่งโดยภูมิปัญญาและตำแหน่งหน้าที่การงานนำหน้ามากขึ้น โดยการศึกษา และแนวคิดแบบตะวันตกที่ล้นารับมาปฏิบัติได้ค่อยๆเปลี่ยนความคิดของคนโดยให้ความสำคัญกับรายได้ ตำแหน่งหน้าที่ ภูมิปัญญาทางการศึกษามากขึ้นกว่าความอาวุโส รวมถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม

ภาพ 6. กลุ่มผู้นำชุมชนนั่งด้านหน้า กลุ่มผู้สูงอายุขยับไปนั่งด้านข้างแทน

ภาพ 7. ผู้สูงอายุบางส่วนขับไปนั่งเก้าอี้ติดประตูทางเข้า และการแบ่งพื้นที่นั่งไม่เคร่งครัดเช่นในอดีตสามารถนั่งปะปนกันได้

- นโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของพระสงฆ์ได้ส่งผลถึงการจัดวัดในวิหารได้แก่ ส่วนศาสนวัตถุหลัก ประกอบด้วย สัตตกัณฑ์เป็นไฉ้ะหมี่บูชา ธรรมาสันทรงปราสาทเป็นธรรมาสันแบบภาคกลาง อาสสงฆ์ย้ายไปอยู่กลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยอาณาจักรล้านนา เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามทำให้ต้องรับนโยบายจากส่วนกลางมาปฏิบัติในทุกด้าน เมื่อสยามมีนโยบายสร้างสำนึกความเป็นคนไทยปลูกฝังความรักชาติความเป็นหนึ่งเดียวกัน การสร้างชาติให้ทัดเทียมอารยะประเทศและนโยบายการปกครองที่นำระบบราชการที่ต้องใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารมาใช้ การจะทำให้มีนโยบายดังกล่าว ประสบผลสำเร็จจึงต้องปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบแผนเดียวกันก่อน พระสงฆ์และวัดจึงเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดและเป็นศูนย์รวมของสังคมล้านนาในยุคนั้น การปฏิรูปการปกครอง และการศึกษาสงฆ์จึงเกิดขึ้นก่อนเพื่อปูทางสู่การปฏิรูปการศึกษาของคนล้านนา นโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของพระสงฆ์นี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ จารีตปฏิบัติศาสนกิจ ขนบประเพณี ให้เหมือนกับคณะสงฆ์ส่วนกลาง

- ธรรมาสันทรงปราสาทเป็นธรรมาสันแบบภาคกลาง จึงเกิดจากนโยบายคณะสงฆ์ส่วนกลาง ที่กำหนดให้เทศน์เป็นภาษาไทยกลางและให้ใช้ธรรมาสันแบบภาคกลางในการเทศน์

- อาสสงฆ์ย้ายไปอยู่กลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการศึกษาสงฆ์ส่งผลให้มีพระสงฆ์จากส่วนกลางมาสอนหนังสือในล้านนาและนำวัตรปฏิบัติมาใช้ หรือเกิดจากพระสงฆ์เชียงใหม่ไปร่ำเรียนในกรุงเทพฯ แล้วนำรูปแบบมาปฏิบัติ

- ส่วนไฉ้ะหมี่บูชาแทนที่สัตตกัณฑ์ ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานที่ระบุว่าคณะสงฆ์ส่วนกลางให้ใช้ไฉ้ะหมี่บูชาแทนสัตตกัณฑ์ในวิหาร โดยตรง แต่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับธรรมาสันและอาสสงฆ์ โดยการให้ใช้ไฉ้ะหมี่บูชาในพิธีทางศาสนาบรรจุในหลักสูตรนักเรียนที่สอนพระสงฆ์ซึ่งต่อมายังถูกบรรจุในการสอนจริยศึกษาแก่นักเรียนและประชาชนทั่วไปโดยกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้นโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ให้จัดไฉ้ะหมี่บูชาในสถานที่ราชการและสถานศึกษาต่างๆ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุปัจจัยเสริมให้เกิดการเลื่อนไหลเข้าสู่วิหารได้ (สนั่น ธรรมธิ, 2553)

ภาพ 8. การใช้ไฉ้ะหมี่บูชา ธรรมาสันแบบภาคกลาง และแท่นสงฆ์ตั้งกลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง

- นโยบายการเลิกทาสและไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลให้วัดต่างๆ ขาดแคลนแรงงานผู้ทำหน้าที่ดูแล พระสงฆ์และทำความสะอาดรวมถึงปฏิสังขรณ์วัด รัฐจึงอนุญาตให้วัดสามารถจัดหาผลประโยชน์ได้ด้วยตนเอง เพื่อเป็นรายได้นอกเหนือการบริจาคของชาวบ้าน ซึ่งส่งผลให้เกิดส่วนหารายได้ในวิหารต่อมา ได้แก่ ตู้บริจาค พระประจำวันเกิด ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล สังฆทาน เชื่อมชี นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลก็เป็นอีกส่วน ที่ช่วยให้เกิดส่วนหารายได้เพิ่มขึ้นในวิหารและสร้างผลประโยชน์ให้แก่วัด

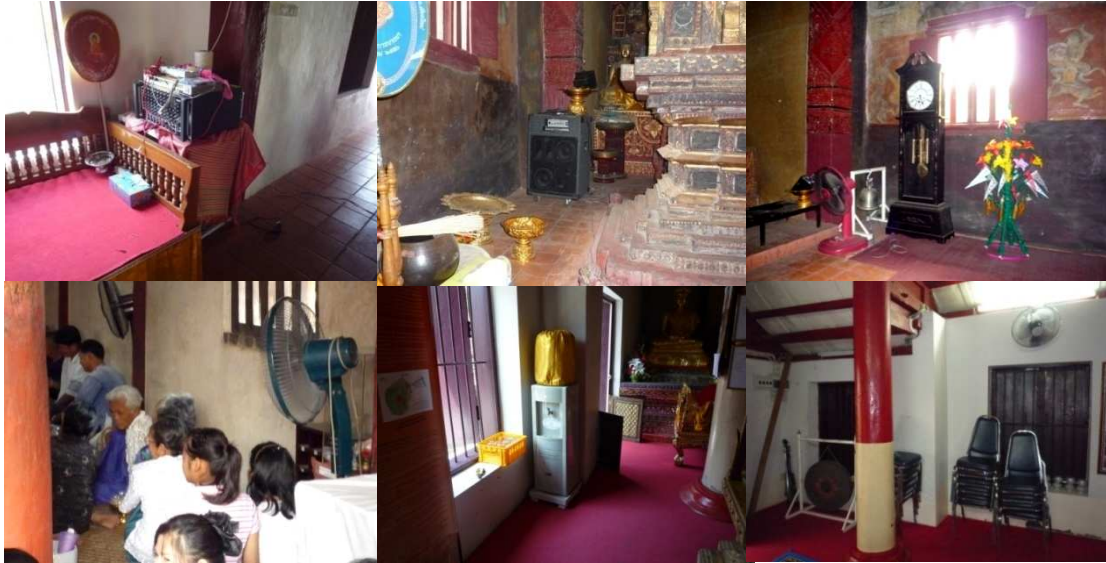

ภาพ 9. การวางตู้รับบริจาคและเชื่อมชีตำแหน่งต่างๆในวิหาร

ภาพ 10. โต๊ะพระประจำวันเกิด โต๊ะจำหน่ายสังฆทาน ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล นิยมตั้งติดประตูทางเข้าด้านซ้ายหรือขวา

- นโยบายการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ เช่นนโยบายการสร้างระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า ประปา ที่ทำให้บ้านเรือนและวัดมีไฟฟ้าและแสงสว่างใช้แทนการใช้เทียนหรือตะเกียง นโยบายการพัฒนาประเทศ ยังทำให้รับเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาในรูปของอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าได้แก่ ไมโครโฟนเครื่องขยายเสียง โดยเทคโนโลยีเหล่านี้ยังมีส่วนช่วยในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมจากส่วนกลางให้แพร่กระจายไปในล้านนา ได้เร็วขึ้น ตัวอย่างคือนโยบายชาตินิยมการส่งเสริมความเป็นไทยผ่านสื่อต่างๆ เช่น การแสดงลิเก รำวง ภาพยนตร์ ที่มักจัดแสดงในบริเวณวัดก่อน เมื่อชาวบ้านและพระสงฆ์เห็นประโยชน์ของเครื่องขยายเสียงในการช่วยเผยแพร่ ธรรมะและกิจกรรมทางศาสนาจึงนำมาใช้ในวัดและในวิหาร ซึ่งต่อมาชุมชนต่างๆเมื่อเห็นตัวอย่างจึงได้ทำตามกัน เทคโนโลยีหลายอย่างที่ล้นเหลือเข้ามามีจุดประสงค์เพื่อใช้อำนวยความสะดวกในบ้านเรือนก่อนแล้วจึงเลื่อนไหล สู่วัด เช่น นาฬิกา พัดลม ตู้น้ำดื่ม นโยบายการพัฒนาประเทศอีกส่วนหนึ่งทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ ได้แก่ วัฒนธรรมการใช้เก้าอี้ เป็นต้น

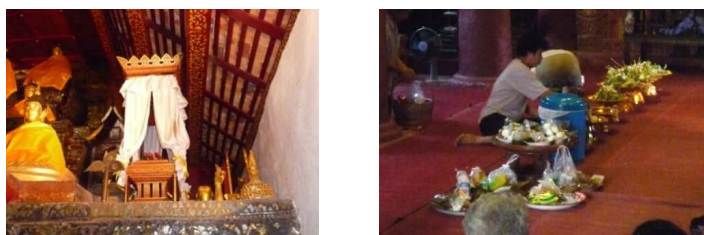
ภาพ 11. ส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอยในวิหารกลุ่มตัวอย่าง

ภาพ 12. แสดงการใช้เก้าอี้ภายในวิหารกลุ่มตัวอย่าง

เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้ ในกลุ่มเครื่องใช้ประจำวันพระไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนนี้มีเพียงการสลับตำแหน่งกันซึ่งจากการสำรวจพบว่าแต่ละวิหารจะมีการจัดวางที่ต่างกันบ้างแต่โดยรวมแล้วยังคงเหมือนกัน ซึ่งผู้รู้หลายท่านให้ความเห็นว่าแบบแผนที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงนั้น ไม่ถูกต้องตามแบบแผนปฏิบัติของล้านนา โดยแบบแผนที่ถูกต้องต้องเรียง

ตามลำดับนี้ ได้แก่ ชั้นแก้วดั่งสาม ชั้นนันทาน ชั้นศีล ชั้นนิมนต์ น้ำดั้นน้ำหยาด ชั้นโตกต่างๆเช่น ชั้นโตกพระพุทธ ชั้นโตกเสื่อวัด และถาดใส่ข้าวอาหาร ในส่วนเครื่องใช้งานในพิธีพิเศษได้แก่ อาสนา และแว่นสามตาพระเจ้า ผู้วิจัยพบว่าการสูญหายและผุพังตามกาลเวลาเนื่องจากขาดการใช้งานอย่างต่อเนื่อง อีกสาเหตุคือขาดการสืบทอดภูมิปัญญาความรู้ทำให้ไม่ทราบความหมายสำคัญของเครื่องสักการะเหล่านี้

ภาพ 13. อาสนาและแว่นสามตาพระเจ้ามีในวิหารบางแห่ง ส่วนเครื่องใช้ประจำวันพระ โดยรวมแล้วยังคงจัดวางเหมือนกัน

นอกจากสาเหตุที่กล่าวมายังมีปัจจัยเสริมที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุของแต่ละวิหารแตกต่างกันน้อย ช้าเร็ว ต่างกันดังนี้

1. **ประชากร** จำนวนชาวบ้านที่เป็นศรัทธาของแต่ละวัดมีจำนวนมากน้อยต่างกัน ย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกันได้ เช่น จำนวนศรัทธาที่มากกว่าย่อมส่งผลให้วัดและวิหารนั้นๆได้รับการดูแลเอาใจใส่ที่มากกว่า ปัจจัยการบริจาคทั้งเงินและสิ่งของย่อมมากกว่าซึ่งส่งผลต่อมาให้เกิดการนำศาสนวัตถุ วัตถุอุปกรณ์อาคารเครื่องใช้สอยต่างๆเข้ามาวางในวิหารเพิ่มมากขึ้น หรือการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้ใช้งานวิหารที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุมากขึ้นก็ส่งผลให้เกิดการจัดพื้นที่และเก้าอี้ที่นั่งเฉพาะไว้ในวิหารจนปัจจุบันกลายเป็นความจำเป็น

2. **สิ่งแวดล้อม** ซึ่งแบ่งออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะอากาศทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของวัดตามสมัยนิยม เช่น การเปลี่ยนลานทรายของวัดเป็นพื้นคอนกรีต การสร้างอาคารก่ออิฐฉาบปูนแวดล้อมวิหาร ล้วนส่งผลให้อุณหภูมิสูงขึ้น มีผลให้คนเกิดการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมอันเป็นสาเหตุหนึ่งให้เกิดการติดตั้งพัดลมในวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของวัดก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่นวัดที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองย่อมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วกว่า มากกว่า วัดที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล

3. **วัฒนธรรม** การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากส่วนกลางเป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ วัฒนธรรมที่รับมามีทั้งรูปธรรม คือ ส่วนหารายได้ และส่วนอุปกรณ์อาคารเครื่องเรือนเครื่องใช้ต่างๆ หรือนามธรรมคือการรับทัศนคติ แนวคิดค่านิยม ที่เปิดรับความทันสมัย ความเป็นสากลมากขึ้น

4. **เทคโนโลยี** ความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีจากตะวันตกก็เป็นที่ปัจจัยที่ส่งผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร รวมถึงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านนำไปสู่ความสะดวกสบายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ระบบคมนาคมขนส่งที่ทันสมัย เช่น รถไฟ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้การรับวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว หรือการมีระบบสาธารณูปโภคที่ดีทั้งไฟฟ้าและอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนช่วยส่งเสริมการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์และช่วยสร้างสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน เช่น การใช้ไมโครโฟนเครื่องขยายเสียง การติดตั้งพัดลม เป็นต้น

เห็นได้ว่าสาเหตุจากการเมืองการปกครอง การรับวัฒนธรรมและปัจจัยทั้ง 4 ข้อ ได้ส่งผลต่อวิหารล้านนา เชียงใหม่ แบ่งเป็น 3 ส่วนคือ เวลาการใช้งานวิหาร การจัดพื้นที่ใช้สอย การจัดวัตถุในวิหาร ซึ่งการศึกษายังพบว่าทั้ง 3 ส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อกัน จึงสรุปผลความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ที่ชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

เมื่อเวลาการใช้งานวิหารในปัจจุบันเพิ่มขึ้นจากอดีต ทำให้เกิดการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุอุปกรณ์ ให้เหมาะสมกับกลุ่มคนที่เข้ามาใช้งานในช่วงเวลานั้นๆ เช่น เวลาการใช้งานวิหารที่เพิ่มขึ้นจากเฉพาะช่วงเช้า และเย็น เปลี่ยนแปลงเป็นใช้งานทั้งวันจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือใช้งานทั้งวันมากเป็นพิเศษ จากกิจกรรมการท่องเที่ยว จากช่วงเช้าที่อากาศไม่ร้อนมากไปจนถึงช่วงเที่ยงที่อุณหภูมิสูงขึ้นจนถึงช่วงเย็น ทำให้ผู้ใช้งานในวิหารต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นเป็นที่มาของการนำวัตถุอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆเข้ามาติดตั้งในวิหาร เช่น พัดลม ตู้น้ำดื่ม หรือการติดตั้งหลอดไฟแสงสว่างสำหรับกลางคืน กลุ่มคนที่เข้าไปใช้พื้นที่ ในวิหารเพิ่มมากขึ้นจากแต่เดิมคือนักท่องเที่ยวยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการนำส่วนหารายได้เข้ามาจัดวางเพิ่มเติมเพื่อผลประโยชน์

ของวัด ส่วนหารายได้ก็นำมาจัดวางโดยหวังผลจากนักท่องเที่ยวได้แก่ ผู้เข้าชมวัดดงมดคล ใต้จำหน่ายสังฆทาน เป็นต้น

หรือเวลาการใช้งานวิหารที่เปลี่ยนแปลงจากวันพระเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์เปลี่ยนเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์คือวันเสาร์และอาทิตย์ ทำให้กลุ่มผู้ใช้งานส่วนใหญ่เหลือเพียงผู้สูงอายุ ประกอบกับสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุเองทำให้ไม่สามารถนั่งได้เป็นเวลานาน จึงเกิดการจัดพื้นที่ในวิหารเพิ่มขึ้นพร้อมกับการนำเก้าอี้มาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มผู้ใช้หลักในวิหาร ซึ่งก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการนำลำโพง และเครื่องขยายเสียงมาใช้เพื่อช่วยกระจายเสียงให้ได้ยินทั่วถึงทั้งวิหาร

ความสัมพันธ์ของทั้งสามส่วน คือ เวลาการใช้งานวิหาร การจัดพื้นที่ใช้สอย การจัดวัตถุ เกิดขึ้นกับ ส่วนหารายได้และส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย ส่วนศาสนวัตถุหลักและส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้ไม้เปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากศาสนวัตถุหลักและเครื่องสักการะเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความเคารพบูชาและเป็นส่วนสำคัญของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยตลอด ความเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เกิดขึ้น กับส่วนหารายได้และส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย ซึ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงมากจากสาเหตุและปัจจัยข้างต้น ผู้วิจัยได้แสดงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงส่วนต่างๆที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังนี้

จากการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร ไม่พบหลักฐาน ที่บันทึกการเปลี่ยนแปลงในช่วง พ.ศ. 2317-2445 ผู้วิจัยจึงยึดถือเป็นแบบแผนดั้งเดิมของการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร ในงานวิจัยนี้ได้เริ่มต้นค้นพบหลักฐานช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สามารถอ้างอิงเชื่อมโยงถึงเปลี่ยนแปลงได้ โดยความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ ใช้สอย คาดว่าเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จากนโยบายด้านการศึกษาและนโยบายการท่องเที่ยวที่ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการนั่งของคนและการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้เข้าใช้วิหารที่เพิ่มขึ้น

การจัดพื้นที่วิหารแบบดั้งเดิม
(ก่อน พ.ศ. 2445)

ความเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่วิหารในปัจจุบัน
(พ.ศ. 2445 - ปัจจุบัน)

แผนภูมิ 1 แสดงช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิมและในปัจจุบัน

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุในวิหารสามารถแสดงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สันนิษฐานว่าเป็นสาเหตุปัจจัยเริ่มต้นหรือมีความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ 3 ช่วงเวลาหลัก ดังนี้

- พ.ศ. 2317-2445 เป็นช่วงเวลาที่ไม่มีพบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงยึดถือเป็นแบบแผนดั้งเดิมของการจัดวางวัตถุในวิหาร
- พ.ศ. 2445-2480 เวลาเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุต่างๆ ในวิหาร เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์ในล้านนา ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงจารีตปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เป็นแบบแผนเดียวกันและส่งผลถึงการจัดส่วนศาสนวัตถุหลักในวิหาร
- พ.ศ. 2480-2553 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่มีการรับวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากส่วนกลางโดยผ่านทางนโยบายการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ และด้วยความเจริญก้าวหน้าด้านการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัตถุในวิหาร โดยนำส่วนหารายได้กับส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอยมาจัดวางในวิหารเพิ่มมากขึ้น
- เป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้สอยไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงมากนัก จึงเป็นเรื่องที่ควรมีการศึกษาต่อไป

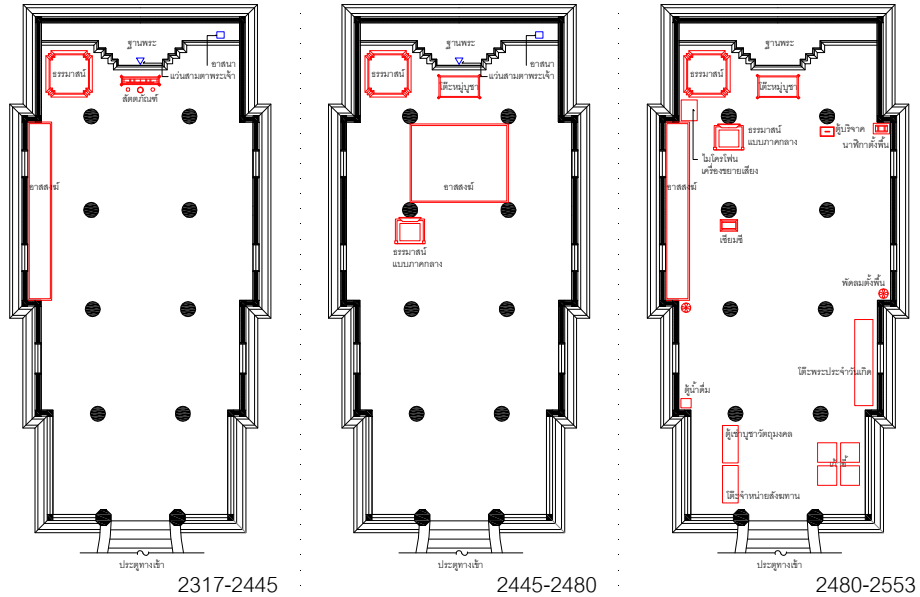
แผนภูมิ 2 แสดงช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุและเครื่องใช้ต่างๆในวิหารล้านนา

พ.ศ. 2445 ช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงส่วนศาสนวัตถุหลักในวิหารจากสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์ในล้านนา

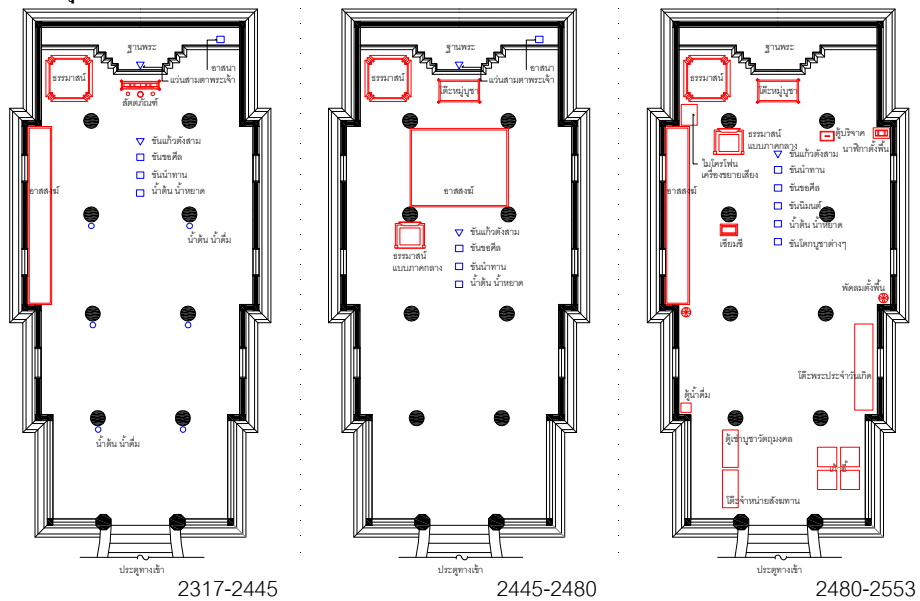
พ.ศ. 2480 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยนำส่วนหารายได้กับส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย มาจัดวางในวิหารเพิ่มมากขึ้นจากสาเหตุการรับวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากส่วนกลาง

จากแผนภูมิ 2 (แสดงสาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัตถุ) นำมาจัดวางในแผนผังวิหาร เพื่อให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ช่วงเวลาดังนี้ 1) พ.ศ. 2317-2445 2) พ.ศ. 2445-2480 3) พ.ศ. 2480-2553

การจัดวางศาสนวัตถุประจำ

การจัดวางศาสนวัตถุช่วงกิจกรรมวันพระ

■ ศาสนวัตถุประจำ
■ ศาสนวัตถุจัดวางช่วงวันพระ

แผนภูมิ 3 แสดงระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงวัตถุและเครื่องใช้ต่างๆในวิหาร

การสังเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองการรับนโยบายมาปฏิบัติ ในระยะต่อมาการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางกลายเป็นสาเหตุหลักในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ แต่การที่กลุ่มชนใดจะรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นมาใช้นั้นต้องผ่านกระบวนการคิดพิจารณาแล้วว่าสิ่งที่รับมานั้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของตนหรือต้องเกิดประโยชน์กับตนจึงจะรับมาใช้ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดคติความเชื่อหรือโลกทัศน์จึงเกิดขึ้นก่อน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของคนในล้านนาเกิดขึ้นเพราะการปฏิรูปการศึกษา การรับวัฒนธรรมแนวคิด แบบตะวันตกเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ

แผนภูมิ 4. จุดเปลี่ยนทางความคิดหรือโลกทัศน์ของคนล้านนาที่มีต่อพื้นที่ในวิหาร

งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ในคติไทย ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 131-149) ที่เปรียบเทียบ ความแตกต่างของโลกทัศน์แบบตะวันออกและตะวันตกโดยแบ่งเป็นพื้นที่ในคติไทยกับพื้นที่ในคติปัจจุบัน เพื่อสังเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารได้ดังนี้

พื้นที่ในคติปัจจุบันแทนที่พื้นที่ในคติไทย เมื่อเวลาเปลี่ยน สังคมเปลี่ยน การศึกษาเปลี่ยน โลกทัศน์ของคนเปลี่ยนไปย่อมส่งผลต่อการให้ความหมายต่อพื้นที่ๆต่างไปจากเดิม วิหารซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยตามยุคสมัยตามโลกทัศน์ของคนรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นเหตุผล ที่ทำให้การใช้พื้นที่เปลี่ยน การนั่งของกลุ่มคนต่างๆ ไม่เคร่งครัดเหมือนเดิม รวมถึงมีการให้ความหมายต่อพื้นที่ในวิหารที่หลายหน้าที่ขึ้น เช่น วิหารเป็นทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสถานที่ท่องเที่ยวในเวลาเดียวกัน

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มเลือน พื้นที่ทางสังคมยังชัดเจน ความเข้าใจเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งแนวตั้งและ แนวราบมีน้อยลงแต่พื้นที่ทางสังคมที่แสดงออกในวิหารยังชัดเจน เพราะทั้งวัฒนธรรมตะวันออก และตะวันตกยังคงมีแนวคิดการแบ่งลำดับชั้นทางสังคมที่คล้ายคลึงกัน เช่น การแบ่งตามยศศักดิ์ ความอาวุโส ตำแหน่งหน้าที่ ทำให้การแบ่งพื้นที่นั่งของกลุ่มคนในวิหารยังไม่เปลี่ยนแปลงมาก

อดีตคนเข้าไปใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันคนเข้าไปใช้พื้นที่และพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันเมื่อวัดเป็นนิติบุคคลที่ต้องบริหารจัดการดูแลค่าใช้จ่ายภายในวัดเอง ส่วนหารายได้จึงเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องมีเนื่องจากปัจจัยความจำเป็นมีมากกว่าในอดีต การหารายได้รูปแบบต่างๆในวิหารจึงเกิดขึ้นซึ่งส่วนใหญ่ยังคง ผูกโยงหรือพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระ เช่น พระประจำวันเกิด การเช่าบูชาวัตถุมงคล

อดีตคนปรับตัวเข้ากับพื้นที่ ปัจจุบันคนปรับพื้นที่ให้เข้ากับตัว ด้วยการกำหนดความหมายร่วมกัน วิหารถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การเข้าสู่พื้นที่จึงต้องมีการปรับตัว เช่น ต้องให้ความเคารพนอบน้อม แต่งกายสุภาพ สำรวมทั้งกาย วาจาใจ ปัจจุบันโลกทัศน์ดังกล่าวได้เปลี่ยนไปบ้างตามการรับวัฒนธรรมแนวคิดจากตะวันตก(แนวคิดพื้นที่ในคติปัจจุบัน) รวมทั้งมีการใช้พื้นที่ในวิหารเป็นเวลานานมากขึ้น มีกิจกรรมในวิหารเป็นประจำหรือจำนวนคนใช้งานที่มากขึ้น จึงทำให้คนพยายามปรับเปลี่ยนพื้นที่สร้างสภาวะน่าสบายให้กับตนเองด้วยการนำอุปกรณ์

เครื่องใช้ต่างๆเข้ามาติดตั้งในวิหารเพื่อให้สามารถอยู่และใช้พื้นที่นั้นๆได้สะดวกสบายมากขึ้น โดยมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปรับเปลี่ยนง่ายขึ้น

จากข้อสรุปเห็นได้ชัดว่าการขาดความรู้ความเข้าใจในคติแนวคิดและจารีตแบบดั้งเดิม อันเป็นผล มาจากการไม่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญาความรู้ ทำให้เกิดการปฏิบัติต่อพื้นที่ในวิหารต่างไปจากเดิม แนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารจึงควรส่งเสริมการให้ความรู้ด้านแนวคิดจารีตเดิมที่มีค่าให้เกิดการรับรู้และตระหนักมากขึ้นอย่างเป็นระบบโดยแบ่งเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. **พระสงฆ์** ควรมีการสอนในหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ในภาคเหนือ นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรม(นักธรรม-บาลี)ในภาคปกติ มีการสอนตั้งแต่เริ่มต้นการบวชเรียนหรือก่อนรับตำแหน่งใดๆ รวมถึงการอบรมสัมมนาพิเศษในโอกาสต่างๆ ตัวอย่างภูมิปัญญาความรู้และจารีตที่ควรมีการเรียนการสอนได้แก่ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในภาคเหนือ การอนุรักษ์ดูแลรักษาโบราณวัตถุและทรัพย์สินสมบัติของวัด ความหมายแนวคิดของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร ความหมายความสำคัญศาสนวัตถุ เครื่องใช้เครื่องสักการะต่างๆ ที่แตกต่างจากภาคอื่น เพื่อพระสงฆ์ทุกรูปจะได้นำความรู้ไปปฏิบัติต่อวิหารได้ถูกต้อง

2. **ผู้ดูแลวัด มีคณาทรหรืออาจารย์วัด และชาวบ้าน** ควรมีการจัดอบรมและให้ความรู้เช่นเดียวกับพระสงฆ์ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณวัดหรือวิหารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของวิหารและช่วยกันดูแลรักษาโดยไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์แต่ฝ่ายเดียว

3. **กลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม** การจัดทำป้ายภาษาไทยและอังกฤษ เพื่อบอกคติแนวคิดพื้นที่ส่วนต่างๆของวิหาร การปฏิบัติตัวการแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสมในการเข้าไปในวิหาร และความหมายความสำคัญของศาสนวัตถุเครื่องสักการะเครื่องใช้ต่างๆ ควรมีอยู่ในทุกวิหารที่ขึ้นทะเบียน กับกรมศิลปากรไม่ใช่เฉพาะวัดที่สำคัญของจังหวัดเท่านั้น

4. **การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ** แบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ 1) การนำเสนอและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีล้านนาที่เกี่ยวข้องหรือมีการปฏิบัติในวัดและวิหารผ่านสื่อต่างๆ ทั้งข่าว ละคร โฆษณา สื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งในแง่สาระหรือเพื่อการบันเทิง ควรมีการศึกษาหาข้อมูลที่ต้องก่อนนำเสนอ 2) การเผยแพร่ข้อมูลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยผ่านสื่อต่างๆ นอกเหนือจากการนำเสนอข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวแล้วควรเน้นย้ำถึงข้อควรปฏิบัติในการเข้าไปในพื้นที่วัดและวิหารต่างๆ

5. **การเรียนการสอนในระบบโรงเรียน** การสืบสานภูมิปัญญาควรส่งเสริมการให้ความรู้ในวงกว้างอย่างเป็นระบบแก่เยาวชนซึ่งจะเป็นผู้ดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมต่อไป โดยการเพิ่มเติมหรือสอดแทรกลงในวิชาเรียนในหลักสูตรนอกเหนือจากการเรียนวิชาพุทธศาสนาหรือศาสนพิธีแบบภาคกลางอย่างเดียว

จากแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและศาสนวัตถุภายในวิหารข้างต้น ยังสามารถแบ่งได้ 2 ระยะ คือ 1) การจัดการในระยะสั้น 2) การจัดการในระยะยาว

- 1) **การจัดการในระยะสั้น** หมายถึง การจัดทำป้ายให้ข้อมูลด้านหน้าวิหารและภายในวิหาร การอบรมสัมมนาให้ความรู้แก่พระสงฆ์ ชาวบ้าน ประจำวิหารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร
- 2) **การจัดการในระยะยาว** หมายถึง การวางพื้นฐานการให้ความรู้ที่เป็นระบบ การจัดการหลักสูตรการเรียนการสอนแก่พระสงฆ์และนักเรียนนักศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- ไข่มุก อุทชาติ. การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ในระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25. ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- คณะทำงานฝ่ายรวบรวมประวัติและพัฒนาการของศาสนาในเชียงใหม่. *มรดกศาสนาในเชียงใหม่ ภาค 2 ประวัติและพัฒนาการของศาสนาในเชียงใหม่*. เชียงใหม่: นพบุรี, 2538.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. โครงการถวายความรู้ด้านการปรับปรุงและอนุรักษ์วัดแก่พระสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2530.
- ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย. ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.
- จำลอง วุฒิจันทร์. *ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา*. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2523.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. *เมืองขี้เหล็กในเชียงใหม่: แนวคิดและประสบการณ์ของเมืองในหุบเขา*. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(จัดพิมพ์)มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ (สนับสนุน). เชียงใหม่: เชียงใหม่ แสงศิลป์, 2548.
- ธนสวรรค์ เจริญเมือง. *การปกครองเมืองในสังคมไทย กรณีเชียงใหม่เจ้าศตวรรษ*. โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: มิ่งเมือง, 2540.
- ธนสวรรค์ เจริญเมือง. *คนเมือง*. โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: เชียงใหม่แสงศิลป์, 2544.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงใน และ ฯลฯ ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพ-สาระ*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538
- เนตรนภิส นาควัชร และคณะ. *วัดในกรุงเทพฯ: การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)*. รายงานการวิจัยเนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี. ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ปลาย้อ ชนชนนท์. *นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464 - 2523*. โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2530.
- มณี พยอมยงค์. *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์, 2538.
- วรลัญจก์ บุญสุรัตน์. *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่. *เอกสารรวมบทความจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ล้านนาศึกษา: โลกทัศน์ชาวล้านนา*. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา, 2534.
- สงวน โชติสุรัตน์. *ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ*. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา, 2514.
- สนั่น ธรรมธิ. *สัมภาษณ์*, 2553.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. *การสัมมนาพระสงฆ์กับการจัดการเชิงอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมวัด จ.ลำพูน*. เชียงใหม่, 2535.
- สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.
- สุรพล คำรหัสกุล. *ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และ วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พริ้นท์, 2542.